

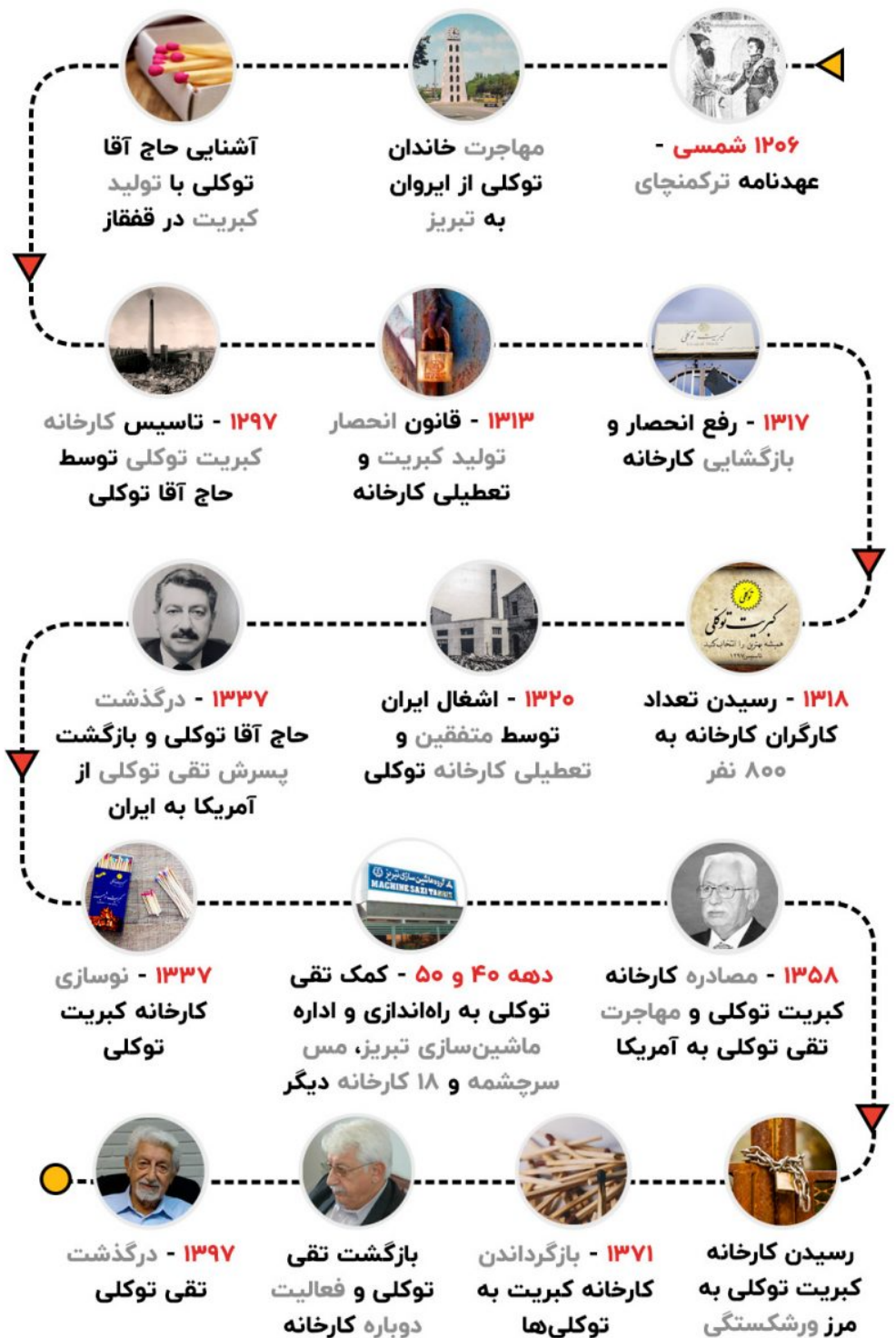
کبریت توکلی

حاج آقا توکلی، بنیان‌گذار و مدیر کارخانه کبریت توکلی در سال ۱۳۳۷ درگذشت و فرزندش یعنی تقی توکلی از آمریکا به ایران آمد. تقی توکلی برادرانش را متقاعد کرد تا ساختار کارخانه را اصلاح و تجهیزات آن را نوسازی کنند. آن‌ها به آلمان رفتند و دستگاه عظیم اتوماتیک که ترکیبی از تکنولوژی سه کشور فرانسه، آلمان و آمریکا بود را خریداری کردند. با این نوسازی، کارخانه کبریت توکلی تبدیل به مجهزترین کارخانه کبریت‌سازی ایران شد.

کبریت از زمان‌های قدیم تا امروز یکی از ابزار اصلی بشر برای آتش افروختن بوده است. شاید این محصول کوچک امروز خیلی به چشم نیاید اما هنوز طرفداران خود را دارد. یکی از برندهای کبریت ایرانی که سال‌هاست مورد استفاده مردم قرار می‌گیرد و برای بسیاری خاطره‌انگیز است، «کبریت توکلی» است. کبریتی که همیشه روی جعبه‌های آن عبارت «کبریت بی‌خطر» دیده می‌شود. کبریت توکلی با بیش از یک قرن سابقه، یکی از قدیمی‌ترین شرکت‌های خصوصی در ایران بوده که هم‌اکنون به فعالیت خود ادامه می‌دهد. این شرکت هم‌اکنون بیش از ۴۰۰ نفر کارمند دارد و یکی از اصلی‌ترین تولیدکنندگان کبریت در کشور است. داستان کبریت توکلی همانطور که از اسمش پیداست با خانواده توکلی پیوند خورده است؛ خانواده‌ای که از پایه‌های شکل‌گیری صنعت نوین در آذربایجان و ایران هستند.

در این مقاله می‌خواهیم داستان شکل‌گیری و رشد کبریت توکلی را بگوییم و به فعالیت‌های اقتصادی و کارآفرینی خانواده توکلی بپردازیم.

ترکمنچای و توکلی‌ها

شروع داستان توکلی به دوران قاجار و زمان عقد قرارداد ترکمنچای برمی‌گردد. اجداد خانواده توکلی در شهر ابروان ساکن بودند و جد بزرگ آن‌ها، حاج محمدصفی ابروانی، خان ابروان بود. پس از عقد قرارداد ترکمنچای و تصرف منطقه شمال غربی ایران توسط روس‌ها، محمدصفی ابروانی نمی‌خواست زیر سلطه روس‌ها برود، به تبریز مهاجرت کرد. یکی از اعضای خانواده توکلی، حاج آقا توکلی بود. او ابتدا مانند پدران‌ش تاجر قند و شکر بود و بین تبریز و قفقاز (آذربایجان، ارمنستان و گرجستان امروزی) تجارت می‌کرد. او مدتی به تجارت کبریت مشغول شد و پس از آشنایی با کبریت‌سازی در قفقاز، تصمیم جدی برای احداث کارخانه کبریت‌سازی در ایران گرفت.

کبریت‌سازی در جنگ جهانی و رقابت با ممتاز

حاج آقا توکلی در سال ۱۲۹۷ شمسی کارخانه کبریت توکلی را احداث کرد. سالی که آخرین سال از جنگ جهانی اول بود و ایران در شرایط اجتماعی و اقتصادی نامطلوبی به سر می‌برد. در این دوره کارخانه کبریت توکلی نقش مهمی در اشتغال افراد بیکار و مستضعف تبریز داشت. کارخانه توکلی در ابتدا کارگاه کوچکی بود که بیشتر کارهای آن به صورت دستی انجام می‌شد. در سال ۱۳۰۰ هم کارخانه «کبریت‌سازی ممتاز» که اصلی‌ترین رقیب کارخانه توکلی به شمار می‌رفت شکل گرفت. این کارخانه دستگاه‌های جدیدتر و بهتری نسبت به کارخانه توکلی داشت و توانست اولین امتیاز تاسیس کارخانه کبریت‌سازی را از مجلس دریافت کرده و انحصار ساخت کبریت در آذربایجان را به دست آورد. بنابراین مشکلاتی برای کارخانه کبریت توکلی ایجاد گردید و سرانجام این کارخانه در سال ۱۳۱۳ تعطیل شد. خانواده توکلی مدتی به تهران سفر کردند. در این زمان کارخانه به صورت مخفی به فعالیتش ادامه می‌داد و کارگران شب هنگام از سوراخی که در پشت بام کارخانه ایجاد کرده بودند وارد آن می‌شدند و روزی ۱۰۰ تا ۲۰۰ جعبه کبریت درست می‌کردند تا همچنان کبریت توکلی در بازار بماند.

سرانجام در سال ۱۳۱۷ قانون انحصار کبریت برداشته شد و کارخانه کبریت توکلی دره‌ایش را دوباره باز کرد و روند رشد خوبی را طی کرد و شمار کارگران آن در سال ۱۳۱۸ به ۸۰۰ نفر رسید. جالب است بدانید که نیمی از این کارگران را زنان تشکیل می دادند. کارها در این کارخانه به صورت نیمه ماشینی انجام می شدند. روند خوب کارخانه توکلی ادامه داشت تا اینکه جنگ جهانی دوم شروع شد و متفقین ایران را اشغال کردند. اشغال متفقین مشکلات زیادی را برای کارخانه توکلی ایجاد کرد. تقی توکلی در مورد اشغال ایران توسط متفقین می گوید: «با آمدن متفقین باز ما کتک خوردیم و به زندان افتادیم و همه چیز به هم ریخت!»

تقی توکلی

تقی توکلی، کوچکترین پسر حاج آقا توکلی در سال ۱۳۱۰ در تبریز به دنیا آمد. او تحصیلات ابتدایی اش را در تبریز گذراند. سپس برای ادامه تحصیل راهی تهران و دبیرستان البرز شد. در ادامه او فعالیت های سیاسی زیادی در دوران ملی شدن صنعت نفت انجام داد و حتی توسط اعضای حزب توده به مرگ تهدید شد. خانواده تقی توکلی پس از این اتفاق تصمیم می گیرند او را راهی آمریکا کنند تا درس بخواند و از تهدیدها در امان باشد. بنابراین تقی توکلی تحصیل در رشته مهندسی مکانیک دانشگاه نبراسکا آمریکا را شروع کرد.

حاج آقا توکلی، بنیان گذار و مدیر کارخانه کبریت توکلی در سال ۱۳۳۷ درگذشت و فرزندش یعنی تقی توکلی از آمریکا به ایران آمد. تقی توکلی برادرانش را متقاعد کرد تا ساختار کارخانه را اصلاح و تجهیزات آن را نوسازی کنند. آن ها به آلمان رفتند و دستگاه عظیم اتوماتیک که ترکیبی از تکنولوژی سه کشور فرانسه، آلمان و آمریکا بود را خریداری کردند. با این نوسازی، کارخانه کبریت توکلی تبدیل به مجهزترین کارخانه کبریت سازی ایران شد.

در این دوره نوآوری هایی در محصولات کارخانه کبریت توکلی ایجاد شد که از جمله آن ها می توان به ساخت کبریت در اشکال و اندازه های متنوع اشاره کرد. همچنین شعار معروف «کبریت بی خطر» در این زمان روی جعبه کبریت های توکلی نقش بست و روی فرهنگ عامه مردم تاثیر گذاشت؛ به نحوی که بسیاری از مردم از عبارت «کبریت توکلی» برای بی خطر بودن یک نفر استفاده می کردند!

صنایع جدید در راهندا

تقی توکلی باور داشت که کبریت به تنهایی محصول خوبی برای ادامه راهش در صنعت نیست؛ او تصمیم به احداث کارخانجات دیگری در کنار کارخانه کبریت گرفت. او در این زمینه می گوید: به هر حال کبریت رفتنی است. به همین علت من ۶ تا کارخانه دیگه در کنار کبریت سازی دایر کرده بودم. کبریت ضعیف می شود اما از بین نمی رود. ولی مسلما دیگه نمی تواند ۱۰۰۰ تا کارگر را کار بدهد یا سه میلیون قوطی بسازد. بنابراین من آن سال ها پیش بینی کرده بودم و ۱۲۷ هزار مترمربع زمین در منطقه صنعتی تخصیص داده بودم به کارخانه های جدید. او صناعی همچون نخستین کارخانه نئوپان، نخستین کارخانه روکش فورمیکا، کارخانه کابینت سازی، تولید برق و تولید قطعات ماشین آلات را تأسیس کرد. کارخانه نئوپان از باقی مانده چوب هایی که برای ساخت کبریت به کار می رفتند استفاده می کرد. برای آنکه نئوپان ها توسط رطوبت خراب نشوند و همچنین ظاهر بهتری داشته باشند، کارخانه روکش فورمیکا شکل گرفت. حال که آنان توانسته بودند نئوپان هایی با روکش مناسب بسازند، پس مشکلی در ساخت کابینت نداشتند. در آن زمان بیشتر مردم یا کابینت نداشتند یا هم کابینت های خارجی و آهنی داشتند. بنابراین کابینت های ساخته شده از نئوپان توکلی ها از استقبال خوبی در بازار برخوردار شد. کارخانه برق توکلی نخستین کارخانه برق خصوصی در ایران بود و کارخانه تولید قطعات ماشین آلات هم برای تامین قطعات یدکی مورد نیاز کارخانه کبریت توکلی شکل گرفته بود.

دهه ۴۰ و تکنوکرات ها

فعالیت های اقتصادی تقی توکلی در دهه ۴۰ شمسی، همراه با اصلاحات ارضی و موج برگشتن افراد تحصیل کرده ایرانی از خارج کشور (به اصطلاح تکنوکرات ها) به ایران اوج گرفت. در این زمان کارخانجات زیادی همانند مینو، ایران خودرو، پارس خزر و hellip; در کشور شروع به کار کردند. تقی توکلی در همین مورد می گوید: در مورد نسل تکنوکرات هایی که در دهه ۱۳۴۰ کمک کردند تا چرخ صنعتی کشور بگردد و آن حرکت وحشتناک (رشد صنعتی) سریع حاصل شد، و من هم یکی از آنها بودم، باید بگویم ما گروهی بودیم که در اروپا و آمریکا تحصیل کردیم و پیشرفت های غرب را به هنگام تحصیل در دانشگاه های خارجی می دیدیم و مدام می پرسیدیم چرا ما عقب ماندیم؟ در همین زمان دولت وقت در قراردادی با شوروی در ازای گاز، اقدام به واردات تجهیزاتی برای صنایع سنگین و نیمه سنگین کرد و قرار شد صناعی همچون ماشین سازی و ذوب آهن در کشور توسعه یابند.

تقی توکلی باور داشت که منطقه آذربایجان و تبریز، منطقه ای سردسیر است و مردم آن از نظم و مقاومت بیشتری برخوردار هستند بنابراین این موضوع را با دولت در میان گذاشت و به کمک آن توانست در سال ۱۳۴۸ کارخانه ماشین سازی تبریز را احداث کند. او تا زمان انقلاب، وظیفه مدیریت این کارخانه را برعهده داشت.

تقی توکلی همچنین در راه اندازی مجموعه هایی مانند مس سرچشمه کرمان، کارخانه های بلبرینگ سازی تبریز، ایدم، شرکت گسترش صنایع ریلی، کمپرسورسازی تبریز و پمپ ایران و تراکتورسازی نقش داشت. او در سال ۱۳۵۶، زمانی که کشور با مشکل کمبود برق روبه رو بود، به وزارت نیرو دعوت شد و پس از ۲۰ ماه، بدون دریافت حقوق از دولت، کناره گیری کرد و به صنعت بازگشت.

مصادره و بدهی

در سال های اولیه پس از انقلاب، کارخانجاتی که تقی توکلی در آن دست داشتند، مصادره شد و او از کشور مهاجرت کرد. در دوران سازندگی و در سال ۱۳۷۱ کارخانه کبریت توکلی رو به ورشکستگی رفت و با تجهیزات فرسوده شده و ۴۱۰ میلیون تومان ضرر انباشته به تقی توکلی و برادرانش بازگردانده شد اما تعطیل نشد و به فعالیتش ادامه داد.

هم اکنون ۷ کارخانه فعال کبریت سازی در کشور وجود دارد که ۶ کارخانه آن از جمله کبریت سازی توکلی و رقیب دیرینه اش کبریت سازی ممتاز در تبریز و استان آذربایجان شرقی قرار دارند. کبریت توکلی امروزه یکی از بزرگترین سازندگان کبریت در خاورمیانه است؛ گرچه تولید آن به یک چهارم تولید گذشته کاهش یافته است. جالب است بدانید که چوب کبریت های توکلی از درخت صنوبر تبریزی ساخته می شود.

تقی توکلی در مصاحبه ای در سال ۱۳۹۴، اظهار داشت که کارخانه کبریت توکلی بزرگترین تولیدکننده کبریت در جهان است. او در این باره می گوید:

امروزه در تمام دنیا، کبریت از مصرف عمومی به مصرف لوکس تبدیل و فنکد جایگزین آن شده است. کارخانه های بزرگ کبریت سازی جهان هر کدام محصول خاصی را تولید می کنند؛ یک کارخانه کبریت تزئینی، یکی دیگر کبریت شومینه و...؛ ولی کبریت سازی توکلی تنها کارخانه در جهان است که تمامی محصولات را تهیه و تولید می کند و جز باکیفیت ترین کبریت های جهان شناخته می شود. در جهان هر عدد کبریت به قیمت ۲ دلار فروخته می شود که در این میان کبریت توکلی تنها با قیمت ۵۰ سنت ارائه می شود و با افتخار می گویم که با تولید سالانه ۱۰میلیارد جعبه کبریت، بزرگترین تولیدکننده کم هزینه و موثر در جهان هستیم.

تقی توکلی در سال ۱۳۸۵ به عنوان مهندس برجسته کشور از طرف فرهنگستان علوم برگزیده شد. او در دی ماه ۱۳۹۷ به علت کهولت سن در تبریز چشم از جهان فرو بست.

سخن پایانی

در کنار پافشاری و تلاش خانواده توکلی و به خصوص تقی توکلی، شاید یکی از دلایل اصلی که باعث شد کارخانه کبریت توکلی بیش از ۱۰۰ سال دوام بیاورد، **نوع محصول** آن باشد. برای تایید این مطلب می توان به کارخانه کبریت ممتاز اشاره کرد که با حدود ۱۰۰ سال قدمت همچنان فعال است. کبریت محصولی ارزان و پرکاربرد است که توسط عموم مردم استفاده می شود و به قول تقی توکلی: «کبریت ضعیف می شود اما از بین نمی رود.»

از دلایل دیگر ماندگاری کبریت توکلی می توان به صنایع کناردست آن اشاره کرد که باعث می شود ریسک کسب و کار پایین تر بیاید و ماندگاری آن بالا برود.

تقی توکلی را بیشتر با نام کبریت توکلی می شناسند گرچه او صنایع بسیاری را در کشور ایجاد کرد که زمینه ساز حرکت ایران به سمت صنعتی شدن بود. او به انتقال دانش و تکنولوژی بسیار اهمیت می داد و می گفت: «هدف ما مونتاز نبود بلکه آموزش نیروهای انسانی برای انتقال تکنولوژی بود.»

توکلی عقیده داشت که روحیه وطن خواهی باید در پروژه های ملی ایجاد شود. او در همین زمینه می گوید:

عشق زیادی در قلب ایرانیان هست. این عشق بر صنعت هم تاثیرگذار بوده است. شما باید به این بیندیشید که چطور شد که تجار واردکننده کالای خارجی تبدیل شدند به کارخونه دار تولیدکننده کالا در داخل؟ آقای لاجوردی و آقای برخورداری و... این ها بازرگان بودند، چطور شد که تولیدکننده شدند؟ الان همه واردکننده اند و دارند مملکت را می فروشند! جوانان امروز اکثراً دغدغه لذت فردی خود را دارند. پس ایران چه می شود؟ مملکت چه می شود؟

باز نشر: رسانه تکنولوژی و استارتآپی ایران